תקצירי המאמרים

לורנס ל׳ לנגר

חיי לצד המוות בשואה

המאמר מתאר כיצד החל לנגר להתוודע למציאות השואה בביקוריו בדכאו ב־1955, במאוטהאוזן ב־1963 ובמחנה הראשי של אושוויץ ואושוויץ־בירקנאו ב־1964, כאשר עדיין עמדו בשיממונם וטרם הפכו ליעדים תיירותיים. רק מעט מאוד היה ידוע באותה תקופה על מחנות הריכוז ועל ההמתה בגזים במחנות ההשמדה. המאמר מתמקד באופן שבו קלט אט־אט את גודל האסון המכונה השואה, בין היתר באמצעות ביקור במשפטים של פושעי מלחמה – משפטו של גנרל הס״ס קרל וולף במינכן בקיץ 1964 ומשפטם הממושך של כמה אנשי צוות מאושוויץ בפרנקפורט. המחשבות שהתעוררו בו בעקבות ההקשבה לעדויות של ניצולים רצוצים בעודו יושב סמוך למעניהם, הנאשמים, מהוות חלק גדול מן המאמר. חוויות אלו נעשו הבסיס למאמציו המתמידים למצוא דרכים לערער על תוקפו של הרעיון שהיום מבוטא לעיתים קרובות במילים ״חוויה שאין להעלות על הדעת״.

שרה ר׳ הורוביץ

״דרכים עוקפות״: שרה קופמן ו״החלב השחור״ של ילדים במחבוא

הממואר שכתבה שרה קופמן שנים לאחר ילדותה, ״רחוב אוֹרדֶנֶה, רחוב לאבֶּט״, מספר על חוויות המלחמה של ילדה פריזאית יהודייה במסתור, שכל שנות המלחמה עברו עליה במערכת יחסים מסובכת עם שתי אימהות: האחת אימהּ הביולוגית, מהגרת פולנייה ואשתו של רב אורתודוקסי, והאחרת צרפתייה קתולית שמצילה אותן. המאמר קורא את הממואר לצד הרהורים ספרותיים של ילדים ניצולים אחרים, כגון אהרן אפלפלד ולואיס בגלי, ומתרכז בקטעים קצרים של ניתוחים ספרותיים, קולנועיים ואומנותיים שפורסמו במקומות אחרים וקופמן שיבצה אותם בטקסט האוטוביוגרפי. כשקוראים הכול יחד הקריאות הביקורתיות והסיפורים האישיים מצביעים על הפנמת השואה אצל ילדים יהודים במחבוא ועל השפעות הלוואי שלה.

נח שנקר

״סיפורים משובשים״: התחקותו של לורנס לנגר אחר זיכרון עמוק בעדויות שואה

לורנס לנגר מילא תפקיד מהותי בהבלטת החשיבות הטמונה בבחינת עדויות שואה כשהן לעצמן, זיכרונות אישיים בעלי מרקם יחיד במינו ולא רק מקורות היסטוריים שהיסטוריונים

וחוקרי שואה אחרים קוראים בשל תמיליהם. ליבת פעילותו המחקרית של לנגר היא הדגש המושם על החוויות האנטי־גאולתיות וה"בחירות שאין בהן בחירה" (choiceless choices) של מי ששרדו בשואה. הוא מראה כיצד עדות יכולה להתחיל לגלות איך חיו עדים בנסיבות שערערו בשיטתיות את ערכי המוסר והאתיקה. הגישה האנליטית שלו מבקשת שלא לכפות על העדויות נרטיבים של גבורה או של ריפוי אלא לאמן את עינינו ואוזנינו לתפוס כיצד עדים מביעים את הצדדים המיוסרים, המושפלים והמנותצים של החוויות שלהם. אף כי ברור שמי שאינם ניצולים אינם יכולים להבין עד תום מה עברו אותם ניצולים, לנגר טוען את הטענה המשכנעת שמראיינים וקהלים בכל זאת חייבים לנסות להבין את הניצולים, ובו בזמן להכיר באי־האפשרות להבינם. במובן זה לנגר מדגיש את הטבע הפרדוקסלי של מתן עדות וגביית עדות. מאמר זה מדגיש את חשיבות מחקריו של לנגר על אודות הלקונות והבקיעים האופייניים לעדויות, בייחוד כשהם נגלים ביחסי הגומלין בין "זיכרון רגיל" ל"זיכרון עמוק". האופן שבו לנגר מנתח את הדינמיקה הזאת משפיע עמוקות לא רק על הדרכים שבהן אנחנו מתעדים ומפרשים עדויות על השואה אלא גם על הדרכים שבהן אנחנו מתעדים ומפרשים עדויות על מקרים אחרים של רצח עם.

דון סקורצ'בסקי ודן סטון

"הייתי רשמקול. הייתי תיבת דואר": הראיונות של יאן קרסקי

יאן קרסקי, שליח הממשלה הפולנית הגולה, נכנס בחשאי בשנת 1942 לגטו ורשה ולמחנה המעבר איזביצה כדי לצפות בסבל שם. לאחר שתיעד בקפידה את ביקורו נסע בעולם וסיפר למנהיגיו על הדברים שהיה עד להם. קרסקי הוא אחד העדים החשובים של השואה וחוויותיו תועדו פעמים אין־ספור. עם זאת, עד היום לא נעשה שום מחקר השוואתי על הראיונות של קרסקי. באיזו מידה הגרסאות של קרסקי לסיפורו ההרואי נבדלות זו מזו? כלום יש לשאלה זו חשיבות? מה המקרה הזה מלמד אותנו על "עדויות ידועניים" על השואה? המאמר מתחקה אחר השינויים שחלו בנרטיב שואה מוכר כדי להראות איך אפילו סיפור מבוסס מאוד, שמורכב משלושה סיפורים קטנים מבוססים מאוד, משתנה במידה ניכרת על פי המוסד הארכיוני המזמין את הדוח ועל פי זהות המראיין. המאמר מדגים את השפעות הארכיון על עדויות שבעל־פה ועל היסטוריה נרטיבית. כל עדות שבעל־פה נתונה תמיד להשפעות אלו, אבל הן ברורות במיוחד אצל מרואיינים ידועי שם כמו קרסקי, שהעידו כמה פעמים בהקשרים שונים.

ברי לנגפורד

לא־אמריקאי? או רק חסר כבוד? הרהורים על "האמריקניזציה של השואה" מלנגר עד טרנטינו

במאמרו משנת 1983 "האמריקניזציה של השואה על הבמה ועל המסך" ניסח לורנס לנגר לראשונה טענה בדבר תרומתו של השיח התרבותי החיובי בעיקרו על השואה להתבססותה של השואה כ"אתר" מרכזי בתרבות האמריקאית. לדבריו, שיח זה חושף בנחישות – אם לא במגמתיות – גאולה, פעלנות אישית ומשמעות מוסרית במאורעות היסטוריים שמושגים אלו אינם יכולים לחול עליהם, ואף אינם רלוונטיים להם כלל. ב"אמריקניזציה של השואה" טמונה אפוא טעות קטגוריאלית שבגללה ייצוגי השואה האמריקאיים מציעים משמעויות שנוגעות בראש ובראשונה לציבור האמריקאי ולהעדפות האידיאולוגיות של התרבות הפוליטית – לקחים אזרחיים הקשורים לסובלנות ולפוליטיקה דמוקרטית, להכרזות על אחווה אנושית אל מול רוע קיצוני וכדומה. ואולם לשאיפה להביא לידי ריפוי יש תמיד נטייה להידרדר לקיטש. המאמר בוחן את סרטו של קוונטין טרנטינו, "ממזרים חסרי כבוד" (2009), כיצירה שהקנתה לסרטים הפופולריים הקאנוניים תפקיד חדש: לפרק את חומות האש בין תורת הגזע הנאצית, האלימות הג'נוסידית, עריצות וסדיזם ובין ערכים "אמריקאיים". בסופו של דבר עשה סרטו של טרנטינו לשואה "אמריקניזציה" בדרכים שמשנות מן היסוד את טענתו הראשונית של לנגר.

גבריאל נ' פיינדר

"רושם מבעית של הסבל היהודי": על "חורבן יהודי פולין: קובץ צילומים"

אחד הפרסומים הראשונים של הוועדה ההיסטורית היהודית המרכזית (Centralna Żydowska Komisja Historyczna, CŻKH) בפולין לאחר השואה היה כרך פוליו רב־לשוני של תצלומים: "חורבן יהודי פולין: קובץ צילומים", שראה אור ב־1946. את האלבום הזה, שאינו מוכר יחסית, מאמר זה מבקש להציל מתהום הנשייה. המאמר ממקם את האלבום בתולדות צילום השואה ושופך אור על מאפייניו הייחודיים. רוב התצלומים באלבום צולמו בידי צלמים גרמנים. בהקשר זה טוען מחבר המאמר שמטרת האלבום הייתה להשתמש בתצלומים שצילמו הגרמנים, על כל המגבלות האינהרנטיות שלהם, כדי לתעד את פשעי הנאצים נגד היהודים בפולין ולקרב קהל בין־לאומי גדול לזוועות הרדיפה הנאצית ולרצח יהודי פולין. בסוף האלבום, על כל פנים, שיבצו עורכו, גרשון טפט, והוועדה ההיסטורית היהודית המרכזית תצלומים מעשה ידיהם של יהודים שמפארים את ההתנגדות היהודית. מטרתם הייתה לחתור תחת "המבט הגרמני" המחלחל לאלבום באמצעות "המבט היהודי".

ענת ברטמן־אלהלל

"כאן מסתיים עולם אחד ומתחיל אחר": רישומיו של האדריכל וילהלם אוכס ממחנה ינובסקה

המאמר עוסק באוסף רישומים ושרטוטים שצייר האדריכל וילהלם אוכס ותיעד בהם את שחווה וראה במחנה ינובסקה. האוסף, המכיל כ־60 רישומים, נתרם לארכיון בית לוחמי הגטאות ב־2014 על ידי בנותיו של אוכס. לאחר הכיבוש הגרמני שהה אוכס בגטו לבוב. בהמשך הועבר למחנה ינובסקה ועבד שם כשרטט במשרד הטכני של המחנה. מתוקף תפקידו הייתה לו גישה לנייר שרטוט ולעפרונות, והתאפשר לו להסתובב באזורים שונים במחנה ואף לצאת ממנו בכמה הזדמנויות. הרישומים צוירו על גבי נייר שרטוט רגיש ושביר בצורות ובגדלים שונים, מרביתם בעיפרון. הם עדות ויזואלית יוצאת דופן לאירועים שהתרחשו בינובסקה, והם נחלקים לארבע קבוצות עיקריות: שרטוטים אדריכליים ומפות, סצנות מחיי המחנה, דיוקנאות של אנשי סגל המחנה ודיוקנאות של אסירי המחנה. לצידם מובאים במאמר גם קטעי עדויות וזיכרונות של ניצולי המחנה. הביטוי המילולי והביטוי הוויזואלי משלימים זה את זה. מאמר זה הוא חלק מפרויקט נרחב, תלת־שנתי, להשלמת ההנגשה של אוסף האומנות של בית לוחמי הגטאות.